

adásokat. Rosenberg ezen gyakorlati tanfolyamot továbbfejlesztette és a gyakorlati kísérletező és methodikai kiképzést egymástól különválasztotta. A legújabb időben az egyetemen két-féle előadást tart: *Methoden des Unterrichts in der Physik* (heti 1 óra) és *Übungen in der Ausstellung phys. Schulversuchen* (heti 2 óra); ezek az előadások ingyenesek.

Ehhez hasonló gyakorlatokat tart Schweidler az innsbrucki egyetemen: *Phys. Praktikum für die Lehramtskandidaten*. Bécsben a gyakorlati tanárképzés a tudományegyetem és a műegyetem között oszlik meg. A műegyetemen a kézügyeségekben nyernek a hallgatók kiképzést, míg a kísérletezésben a tudományegyetemen (heti 3 óra) gyakorolják magukat. A tudományegyetemen folynak természethölseleti és módszertani előadások is.

A németországi és az ausztriai fizikus tanárképzést egybevetve, kitűnik, hogy míg Ausztriában a tudományos és gyakorlati kiképzés egymással párhuzamosan halad, addig Németországban az egyetemi és középiskolai tanárok közös akciójának eredményeképpen a tanárképzés három intézmény között kezd megoszlani: az egyetem, a szemináriumi iskola és a természettudományok oktatásának fejlesztésére alkotott központi intézmény között.

(Vác.)

NAGY JÓZSEF.

AZ ÖNISMERETRE VALÓ NEVELÉS MÓDSZERE.¹

Az igazi tanítói léleknek egyik főkövetelménye, hogy ismeretei ne csak egyszerű átvétel eredményei legyenek, hanem saját kutatásainak, vizsgálódásainak, küzdelmeinek, vívódásainak produktumaiként is mutatkozzanak. Aki maga is keresi az igazságot, aki maga is mélyebben akarja látni az élet értelmét, az mindenesetre inkább vezetheti tanítványait egy-egy fokkal tovább a kultúra terén, mint az a tanító, aki csak arra szorítkozik, hogy a készen átvett dolgokat egészen azonos módon származtassa tovább. Ha Sokrates tiltakozott is az ellen, hogy őt a köréje sereglő ifjúság tanítójának nevezzék,² nekünk a jelen nevelése szempontjából szükségünk van arra, hogy az igazság keresését a nevelői lélek lényeges vonásának tekintsük. Csak az igazság keresésének szüntelen vágya jut-

¹ Egy fejezet a szerzőnek 1926 április 17-én a Magyar Paedagógiai Társaságban tartott székfoglalójából.

² Platon válogatott művei. II. k., 63. lap.

tathat az önmegismerés nehéz terepén némileg közelebb ahhoz a célhoz, amely saját lelki világunk tisztán látását legalább olyan fontosnak tartja, mint a külvilág aprólékos megismerését. Csak az igazság fáradhatatlan kutatása nyithat meg új utakat a nevelő számára a gyermek és ifjú mélyebben fekvő lelki élete felé. Csak az igazság szomjúhozása révén vezetheti a nevelő tanítványait mind közelebb saját énükhöz. Így ama gyakorlati eljárás forrásaira nézve, amelynek során közelebb juthatunk saját lelkünkhez, útmutatásokat találhatunk Sokrates módszerében.

Olyan nevelőket szeretnék, akik Sokratesszel együtt legfőbb boldogságuknak azt tartják, ha naponként a maguk és mások (természetesen elsősorban tanítványaink) lelki életét vizsgálhatják, és akik olyan életet, amelyben ilyen lelki kutatás, ilyen önmegismerésre való törekvés hiányzik, teljesen értéktesznek minősítenek. Ennek értelmében az önismeretre való nevelés első feltételét abban látom, hogy a nevelő törekedjék önismeretre jutni. Az ilyen nevelő — az önismerethez híven — mindig önmagában fogja elsősorban a hibát keresni.

Ha ezt az előfeltételt megteremtettük, akkor következhetik ama módozatok megbeszélése, amelyek alkalmasak arra, hogy tanítványainkat önismerethez juttassák.

Az iskolában az önismeretre való nevelés módjának két mozzanatát látom, még pedig egy írásbeli és egy szóbeli mozzanatát. Itt is — mint a fogalmazás tanításában — a szóbeli törekvés megelőzi az írásbeli megnyilatkozást. Az eljárás lényege a legrövidebben abban foglalható össze, hogy a kijelölt tananyagot a lehetőség szerint az általános jelleg mellett egyéni vonatkozásban is tanítsuk.

Ha Petőfinek *Az árva lány* c. költeményét tárgyaljuk, úgy érzem, e költemény kultúrértékét csak akkor származtatjuk át a maga teljességében, ha az anya iránt ott esztétikus formában kifejezésre jutó szeretetet minden egyes tanítványunk lelkébe olyan értelemben törekszünk bevetíteni, vajjon kiki hogyan tudná igazolni édesanyja iránt való szeretetét. Vajjon érzett-e már diákunk ahhoz hasonlót, amit az árva lány így fejez ki: „Csak egy lényel van kevesebb, Mint tennap volt, S nekem úgy tetszik: az egész Világ kiholt“. Növendékünk intézze önmagához ezt a kérdést: Vajjon milyen vagyok én édesanyámhoz? Legalább képzeletben élénken átérzem-e azt a nagy fájdalmat, amelyet a leány így fejez ki: „Látod-e az égből Viruló sírodat, S viruló sírodnál Hervadt leányodat?“ Ha már volt ehhez hasonló érzésvilága, milyen irányú cselekvéseket váltott ki belőle? Ha pedig nem volt, akkor ennek az érzésvilágnak a saját lelkébe való vetítése, annak az elgondolása, hogy én is elveszíthetem az édesanyámat, milyen mértékben fogja eddigi életemet esetleg mássá formálni?

Arany János *V. Lászlójával* kapcsolatban ne elégedjünk

meg azzal, hogy röviden érintjük az alapeszmét: a büntudat gyötrelmei elől nincs menekvés, hanem kutatnunk kell ennek igaz voltát tanítványaink egyéni életében is. Ezzel határozott indítékot szolgáltatunk a befelé tekintés számára. Diákunk pedig saját esetében valamely általános törvényszerűségnek egyik megnyilvánulását fogja látni, amely annyiszor ismétlődik, ahányszor hasonlóan cselekszik. Ha figyelmét nem irányítjuk saját lelki élete felé, akkor bizonyára úgy gondolja, hogy ez csak V. Lászlóval történhetet meg.

A közmondás azt tartja, hogy más kárán tanul az okos. Bizonyára sokak tapasztalatait is elmondom akkor, ha azt állapítom meg, hogy a legtöbb ember ebből a szempontból nem tartozik az okos emberek kategóriájába. A növendék — kevés esettől eltekintve — igazi tanulságot abból merít, ami vele megtörtént. De abból is csak akkor, ha eljárása és annak következménye között a szigorú oki kapcsolatot bemutatjuk. Ha ennek értelmében tanítványainkban tudatossá tesszük, hogy valamely hibájuk folytán ilyen bűnhődésen ők is keresztülmentek már, akkor válik csak ennek tanulsága valóban vezérelvvé rájuk nézve.

Ha a földrajzi órán a kínaiak és hinduk igénytelenségéről beszélünk, akkor az önismeretre való törekvés azt kívánja, hogy minden diák vesse fel önmagának ezt a kérdést: Mennyire vagyok igénytelen? Milyenek az igényeim? Azonban ott nem állunk meg, hogy a diákat felszólítjuk arra, hogy e kérdést adja fel önmagának, hanem arra is törekszünk, hogy a rávonatkozó feleletet mondja el nekünk is. Ha növendékeinkkel arról beszélgetünk, hogy Norvégiában az egyszerű embernek is van könyvtára, akkor ez általában szürke ismeret. Ha azonban ennek során feltesszük azt a kérdést, vajjon diákunk törekedett-e már arra, hogy majdan ilyen könyvtára legyen; ha azt kérdezzük tőle, vajjon szabad rendelkezésére bízott pénzéből vett-e már könyvet, megtagadott-e már valamit önmagától csak azért, hogy könyvet vásárolhasson, akkor válik a holt ismeret eleven, lélekformáló tényezővé. Ilyenszerű beszélgetésekkel sokszor elhatározó befolyást gyakorolhatunk a diák egész életére.

Aki ilyen szellemben törekszik tanítványait vezetni, az az alkalmak nagy számát fogja találni, amelyek során ilyen egyéni vonatkoztatások eszközölhetők.

Ha ilyen rövid befelé tekintésekről diákunk szóval már többször beszámolt, akkor gondolhatunk arra, hogy több szempont megadásával írásban is adjon képet önismeretéről. Ez a pszichogramm sajátos neme. E lelki rajzok természetük szerint két csoportba tartoznak, aszerint, amint az iskolai tananyagtól független kérdéssorozat alapján készültek, vagy pedig bizonyos didaktikai egység, esetleg valamely tanulmánykör szolgáltatja a szempontokat. A tanítási anyagtól független

kérdéssorozatok számtalan variációját tudom elképzelni. Lényegileg két fő típusorozatot látok e tekintetben. Az egyik a növendék életének alkalmi körülményeihez igazodik (ez a maga szempontjait a gyermek legközvetlenebb életéből veszi), a másik rendszerességre törekszik. Az első kérdéssorozat inkább a gyermekkor, a másik inkább az ifjúkor számára való. Mindkét típus szerint végeztem vizsgálatokat. (A gyermekkor számára való szempontokat a gyakorlati rész tartalmazza.)

Ha tudományos rendszerességgel akarunk haladni, akkor a szempontoknak ismét két nagy sorozatát látom magam előtt; az egyik az értékek, a másik a tények (vagy viszonylagos értékek) világára vonatkozik.

Az értékek szemüvegén át a következő eszményeket tekintetjük ilyen lelki rajzok szempontjainak. Mennyiben érzem a felelősséget családomért, nemzetemért és az egyetemes emberiségért? Mennyiben érzem, hogy Istennek tartozom felelősséggel? Milyen vagyok bizonyos kötelességek szempontjából? Mennyiben követem a szeretet, a tisztelet, az emberi méltóság, a belátás, az erő és gyengédség útját? Milyenek tartom ítélőképességemet? Mennyiben indultam olyan emberek után, akiknek ítélőképességében megbízhatom? Mikor követtem helytelen ítéletemet csak azért, mert már kimondottam? Milyen vagyok a lelkiismeretesség, az erkölcsi bátorság, az igazságosság szempontjából? Végül milyen vagyok az esztétikai értékek szempontjából?

A tényeket vizsgálva, a következő szempontok szerint készíttettem az ifjúkorra vonatkozólag ilyen lelki rajzokat. *a)* Melyek testi életem főbb jellemvonásai? *b)* Az értelmi élet köréből: Melyik képzet-, figyelem- és emlékezettípushoz tartozom? A magamra vonatkozó intelligencia-vizsgálatok és fáradtságmérések, stb. *c)* Az érzelmi élet köréből: Mennyiben észleltem magamban nemes és nemtelen érzelmeket? Melyik fogvatkozásomat próbáltam megfékezni? Hogyan végzem a fékezést? Mit tettem nemes érzelmeim ápolására? Mennyiben észleltem önérzeti túltengést? Stb. *d)* Az akaratati élet köréből: Milyenek ismerem akaratomat? Milyen vagyok a pillanatnyi akaratkifejtés és a kitartó munka szempontjából? Mennyi ideig tudok egy kitűzött cél érdekében dolgozni? Hányszor bizonyult elhatározásom csak szalmalángnak? Mit tudok befelé és kifelé irányuló, aktív és fékező természetű cselekedeteimről? Milyenek az akaratomat kifejezésre juttató mozgásaim? Mennyiben volt e mozgásokban barátságatlan, darabos, szegletes jelleg?

Az ilyen irányú pedagógiai törekvéseknek szilárd alapot ad s így azok értékét rendkívüli módon növelheti a naplózás. Ez a probléma Széchenyi szellemében külön fejezetet kíván.

Az említetteken kívül vizsgálataim során arra is törekedtem, hogy az ifjúság a következő kérdésekre is adjon választ. **Mi indított önvizsgálatra? Hogyan, mikor végeztem az önvizsgálatot? Mi segít és mi gátol az önvizsgálatban? Miben látom az önvizsgálat s az önismeret értékét? Az önismereten alapuló önneveléssel kapcsolatban még a következő szempontra nézve kértem beszámolást: Mi segít és mi gátol az önnevelésben? Az önnevelés mennyiben juttat komor vagy derült világnézet-hez? Tisztán a tanítójelölteknek (esetleg tanárjelölteknek) szántam a következő kérdést: Önnevelésem folytán hogyan látom jövő hivatásomat?**

E kérdéssorozatok nem tartanak számot a teljességre, csak azokat a szempontokat soroltam itt fel, amelyek az önismeretre való nevelés munkájában eddig vezettek.

A fentebbiek szerint tanítási anyagunkkal kapcsolatban is állíthatunk fel ilyen befelé tekintésre irányuló kérdéssorozatokat. Egy ilyen kísérletem abból állt, hogy Mátyás király tárgyalása alapján arra kértem a gyakorló polgáriskola harmadik osztályát, hogy mindenki írja le önmagát Mátyás jelleme alapján. Egy másik kísérletet végeztem a gyakorló polgáriskola IV. osztályában, ahol egy egész tanulmánykört, a Toldit dolgoztam fel ebből a szempontból (ezek a kérdések a gyakorlati részben találhatók).

Tanítási anyagunknak nagyon sok részlete vagy köre használható fel ilyen lelki rajzok készítése szempontjából. E lelki rajzok alapján sok mindent megértünk, ami eddig rejtélyesnek látszott. Ha pedig növendékünk sajátos lelki világát megértettük s tanítványunk érzi is, hogy megértésre talált, akkor szinte a kezünkbe kapjuk diákunk lelki fejlődésének továbbvezetését.

Befejezésül röviden még a következőket akarom érinteni. Az önismeretre való törekvés olyan nagy terjedelmű probléma, hogy annak csak néhány töredékét ölelhettem most fel. Nagyon szerettem volna e kérdést még az igazmondás szempontjából vizsgálat tárgyává tenni, és rámutani arra, hogy ilyen irányú nevelői munkâ során megfelelő vezetés mellett — egy-két kivételtől eltekintve — igaz megnyilatkozásokban gyönyörködhetünk. A gyermek és az ifjú általánosságban a legigazabb lény a világon azzal a nevelővel szemben, aki sorsával, szükségleteivel komolyan törődik. Ha a nevelő bízik az ifjúságban, akkor általában viszont számíthat bizalomra. Kölesey szerint: „Hit a nemesben a nemes jegye: Másban ki bízik, bizik önmagában”. A diákság sok kellemetlen tapasztalata folytán esetleg eleinte tartózkodó ilyen kérdésekkel szemben, ha azonban nevelőjében ellenfél helyett együttműködő bajtársat talál, akkor lelkét őszintén feltárja előtte.

FRANK ANTAL.